

Privatlivet – en tårbitsmodell?

Kerstin Anér

Den enskilde försäkrades krav på sekretess och personlig integritet kan äventyras i flera avseenden inom den allmänna försäkringen. Ett sådant område är farhågan, att uppgifter som den försäkrade lämnat i förtroende till sin läkare skall spridas till en större krets, tjänstemän och förtroendevalda i kassan, och kanske till arbetsgivare. Ett annat sådant område är, hur datorlagrade uppgifter skall skyddas, så att de senare ej kan användas att utpeka den försäkrade i en annan situation, kanske efter samkörning med andra register. Riksdagsledamoten Kerstin Anér — som engagerat sig i frågan om medborgarens rätt till personlig integritet — diskuterar i denna artikel tänkbara modeller för en rimlig avvägning mellan den enskildes rätt och önskemål till integritet och myndigheters behov av insyn.

Vilket värde skall ta över, rätten till privatliv eller samhällets rätt till insyn? Ska man få den debatten på rätt köl, får man lov att göra klart för sig två saker:

det kan aldrig bli fråga om någondera av dessa värden får ett absolut övertag över det andra, men man får inte heller avgöra saken i varje enskilt fall genom maktspråk; förhandlingar, medverkan, insyn är alltid nödvändiga;

vidare: integriteten definieras fel, om man ser den för sig som en liten central cirkel, där den enskilde kan sitta och vara skyddad, medan offentligheten spelar utanför och belyser honom totalt så snart han stiger över den magiska gränsen.

Har man denna bild — vad jag vill kalla den *koncentriska* — då följer därav att man dömer medborgaren till vanmakt, eftersom man utifrån definierar det område han får röra sig fritt på.

Makt får medborgaren däremot om han *själv* kan bestämma, var och i vilken mån han vill ge avkall på sitt privatliv.

Det senare kan bättre åstadkommas med vad jag vill kalla *tårbitsmodellen*. Bilden är uppfunnen av den tyske juristen Paul J. Müller (Nummerierte Bürger, utg Hoffmann—Tietze—Podlech, Hammer Verlag, Wuppertal, TFR 1975, sid 121 ff) men han kallar det naturligtvis inte för tårbitar, utan för sektorer. Han ritar upp en stor cirkel som föreställer samhället, med den enskilde i mitten, och avskiljer en lång rad sektorer inom vilka den enskilde vill föra med sig en viss del av sin information, men inte hela.

Olika medborgarrätter

Han (resp. hon) uppträder i samhället som skattebetalare, hyresgäst, anklagad, förälder, skolpliktig, patient, väljare, arbetstagare, advokat klient, försäkringstagare, etc etc. I varje speciell roll vill medborgaren identifieras genom vissa uppgifter, men det är inte alls säkert att han vill ha samma uppgifter släpande med när han byter roll.

En vettig funktionell definition av privatlivets integritet är alltså = rätten att bestämma, vilken information man lämnar ifrån sig i varje speciell roll. Att kalla den ena rollen för mer privat än den andra, är ofruktbart; vi vill som medborgare ha kontroll över dem alla.

Samhällets intresse kan sägas vara att ta hela tårtan på en gång. Det underlättar utan tvivel administrationen. Men det skulle samtidigt medföra att människan blir totalt fastlåst och genomskinlig, och detta kan inte ligga i det gemensamma intresset. Man kan invända: är det inte bra att medborgaren på detta sätt tvingas att i alla situationer vara totalt hederlig och konsekvent?

I ett samhälle med idealmänniskor — utan tvivel. Men sådana är vi inte.

Skattesmitarens och den straffades integritet

Samhället kan till en viss grad och i vissa hänseenden kräva denna hederlighet, t ex när det gäller att deklarerar. Där accepterar även de mest demokratiska samhällen långtgående ingrepp i privatlivets helgd. Men om man utsträcker detta krav till alla områden, blir konsekvensen att konflikterna mellan de olika rollerna förläggs inom människan, på ett sätt om det är omöjligt att begära att hon skall klara.

Typexemplet på den *icke* önskvärda konsekvensen och öppenheten är den f d straffades situation. Där anser även samhället, att en människas förflutna inte skall hänga som en kvarnsten om hennes hals så länge hon lever och hindra henne från att ändra sin roll. Där ser vi tydligt, hur man skadar en människa genom att definiera hela hennes tillvaro utifrån en enda av hennes sektioner.

Mellan skattesmitarens och den frigivnes situationer finns sedan hela skalan. Jag skall inte här ange exakt var jag anser att rätten till att hålla tårtbitarna isär bör upphöra för den enskilde. Jag anser nämligen, att detta är precis en av de frågor som måste lösas genom diskussioner, där *alla* parter är representerade.

Den registrerade måste kunna göra sin röst hörd

Diskussionen om privatlivet låter ju vanligen så här: tycker ni att den eller den detaljen är sådan att den ska offentliggöras? — sexualvanor, religionstillhörighet, partisympatier, psykiska sjukdomar, utomäktenskapliga barn? Men så får problemet faktiskt *inte* ställas. Det ska i stället se ut så här:

vilka mekanismer kan vi införa i samhället för att medborgarna skall kunna effektivt klargöra sin egen inställning i dessa frågor?

Om det gäller hotet mot integriteten från någon myndighets sida, måste man alltså finna medel för de utfrågade resp registrerade att göra sina röster hörda. Det kan ske genom datalagen och Datainspektionen, genom klagorätt, genom möjlighet att gå till JO eller JK, genom en särskild dataom-

budsman — eller andra ännu inte uppfunna metoder.

Om det gäller hotet från arbetsgivarnas sida, så måste fackliga organisationer lokalt eller centralt ha rätt till insyn, kontroll och överklagan.

Om det gäller integritetshotet från forskarnas sida, så måste patienterna eller andra människor som är utsatta för forskning, förses med möjligheter att göra sina röster hörda. Man kan inrätta etiska koder eller lagfästa krav, som tvingar forskarna att lyssna på sina objekt och ta hänsyn till deras önskemål. Detta är ingen utopi (eller dystopi, som vissa forskare skulle kalla det); både i USA, England och Stockholm har det framlagts allvarligt menade förslag till etiska koder för samhälls- och beteendevetenskapare, vilka skulle göra livet betydligt surare för forskarna än något som Datainspektionen hittills hittat på.

Min grundsyn på exempelvis patienters och socialvårdsklienters rätt till privatliv är alltså att *de skall tillfrågas*. Det kan man inte göra i varje enskilt fall, må vara; just därför måste man hitta andra metoder. I vissa fall kanske något samhällsorgan kan anförtros bevakningen, som Datainspektionen i praktiken gör i dag. I andra fall får man ge denna rätt åt organisationer som hittills inte haft med saken att göra men lämpligen kan utvidga sin verksamhet, t ex fackföreningar. I andra fall återigen får man ge medborgarna rättigheter till insyn som de hittills av praktiska skäl inte kunnat få, men som just datatekniken kan göra ekonomiskt möjliga.

Kontroll underifrån

Att allt detta blir dyrt och besvärligt kommer att driva fram just de överväganden som är nödvändiga: hur mycket är en viss typ av insyn, samkörning av data etc värd för myndigheterna — när man måste betala för det genom att ta hänsyn till medborgarnas motstående rättigheter?

Den budgeten måste också göras upp, förr eller senare. Informationskapitalismen är inte mindre i behov av kontroll underifrån, än all annan maktansamling.